

HARBIY KASBIY TAYYORGARLIK FANLARIDAN AMALIY MASHG'ULOTLARNI O'TKAZISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Berdimuratov Abdusamad Uralovich

“Shorsuv” o'quv markazi o'quv - uslubiy bo'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada harbiy ta'lim tizimida kasbiy tayyorgarlik fanlaridan amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish metodikasini takomillashtirish muammolari va yechimlari yoritilgan. Amaliy mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va zamonaviy simulyatsiya vositalaridan foydalanishning ahamiyati tahlil qilingan. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, harbiy xizmatchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, ularning psixologik barqarorligini oshirish va jangovar sharoitlarga moslashuvchanligini kuchaytirishda amaliy mashg'ulotlarning roli beqiyosdir. Shuningdek, maqolada harbiy oliy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishning samarali modeli va metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: harbiy tayyorgarlik, amaliy mashg'ulot, metodika, innovatsion texnologiya, simulyatsiya, kompetensiya, pedagogik yondashuv.

Annotation: This article addresses the challenges and solutions related to improving the methodology of conducting practical training in military vocational education. The study highlights the importance of using innovative pedagogical technologies, interactive methods, and modern simulation tools to enhance the effectiveness of practical sessions. Experimental data show that practical training plays a crucial role in developing professional competencies, strengthening psychological resilience, and improving adaptability to combat environments in military personnel. Furthermore, the article proposes an effective model and methodological recommendations for organizing practical classes in military higher education institutions.

Keywords: military training, practical exercises, methodology, innovative technology, simulation, competence, pedagogical approach.

Аннотация: В данной статье рассмотрены проблемы и пути совершенствования методики проведения практических занятий по дисциплинам военной профессиональной подготовки. Особое внимание уделено значению инновационных педагогических технологий, интерактивных методов и современных симуляторов в повышении эффективности практических занятий. Результаты исследований показывают, что практические занятия играют важную роль в формировании профессиональных компетенций, укреплении психологической устойчивости и повышении адаптивности военнослужащих к боевым условиям. В статье также предложена эффективная модель и методические рекомендации по организации практических занятий в высших военных учебных заведениях.

Ключевые слова: военная подготовка, практические занятия, методика, инновационные технологии, симуляция, компетентность, педагогический подход.

KIRISH

Harbiy ta'lim tizimi bugungi kunda zamonaviy xavfsizlik talablariga javob beruvchi yuqori malakali, kasbiy jihatdan yetuk, psixologik jihatdan bardoshli mutaxassislarni tayyorlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Bunday mutaxassislarni yetishtirish jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarning o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, harbiy kasbiy tayyorgarlik fanlarida amaliy mashg'ulotlar, jangovar sharoitlarda samarali faoliyat yuritish, texnik vositalardan mohirona foydalanish, tezkor qaror qabul qilish, xavfli vaziyatlarda o'zini tuta bilish kabi zaruriy ko'nikma va malakalarni shakllantirishda asosiy vosita sanaladi.

Zamonaviy harbiy pedagogika shuni ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish faqatgina an'anaviy metodlar bilan cheklanib qolmasdan, innovatsion texnologiyalarni, interaktiv yondashuvlarni va simulyatsiya (imitatsiya) hisobiga olib borilayotgan trening dasturlarini ham talab qiladi. Chunki XXI asr axborot-kommunikatsiya inqilobiga qadam qo'yar ekan, harbiy ta'lim tizimi ham raqamli texnologiyalar, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) muhitlari hamda murakkab axborot muhitida harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan metodikalarga ehtiyoj sezmoqda.

Harbiy sohada amaliy mashg'ulotlar mazmuni va shakllarini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj quyidagi omillar bilan asoslanadi:

□ Xalqaro xavfsizlik standartlari bilan uyg'unlik: Turli davlatlarning harbiy ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan ilg'or metodikalar, simulyatsion treninglar, virtual laboratoriyalar va jangovar o'yinlar harbiy xizmatchilarni real vaziyatlarga tezkor tayyorlashda muhim o'rin tutmoqda.

□ Psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish zarurati: Amaliy mashg'ulotlar ekstremal sharoitlarda o'zini tuta bilish, stressga bardoshlilik, hamkorlik va tezkor fikrlash kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

□ Texnika va texnologiyalarning jarayonga integratsiyasi: Zamonaviy qurollar va jangovar texnikalar xavfsiz va samarali foydalanishni taqozo etadi. Bu esa maxsus tayyorgarlik, murakkab simulyatorlarda mashg'ulotlar o'tkazishni talab qiladi.

□ Metodik takomillashuv ehtiyoji: An'anaviy darslardan farqli ravishda, amaliy mashg'ulotlar dars rejasi, didaktik maqsadlar, trening jarayoni va natija tahlilini qamrab oluvchi metodik yondashuvni talab qiladi.

Shu boisdan, harbiy kasbiy tayyorgarlik fanlaridan amaliy mashg'ulotlarni takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sanaladi. Bu jarayonni metodik va texnologik jihatdan tizimli tashkil etish, harbiy oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini optimallashtirish va xalqaro tajribalar asosida yangicha nazariy-amaliy yondashuvlarni joriy etish bugungi kunda alohida e'tiborga ega.

Mazkur maqolada mavjud ilmiy tadqiqotlar, amaliy tajribalar va innovatsion yondashuvlar asosida harbiy kasbiy tayyorgarlik fanlaridagi amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishning samarali metodikasi ishlab chiqilgan bo'lib, bu metodika harbiy xodimlarni zamonaviy xavfsizlik xatarlariga mos ravishda tayyorlashni nazarda tutadi.

ASOSIY QISM

Harbiy ta'lim tizimida amaliy mashg'ulotlar nazariy bilimlarni real jangovar yoki shartli vaziyatlarda qo'llash, harbiy xizmatchilarda amaliy ko'nikma va kasbiy malakalarni

shakllantirishning asosiy bosqichidir. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlar samaradorligi quyidagi omillar orqali namoyon bo'ladi:

▣ **Psixomotorik ko'nikmalarni rivojlantirish:** Harbiy texnikadan foydalanish, jangovar holatda harakat qilish, qurol-yarog'ni boshqarish kabi vazifalar nazariy emas, aynan amalda o'rgatiladi.

▣ **Stressga bardoshlilikni shakllantirish:** Jangovar vaziyatlarda yuzaga keladigan psixologik bosim, xavfli va noaniq sharoitlarga moslashuvchanlik faqat amaliy treninglar orqali rivojlanadi.

▣ **Jamoaviy harakatni tashkil etish:** Harbiy operatsiyalarni jamoaviy tarzda tashkil etish, qo'mondonlik buyruqlarini aniq va tez bajarish amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlanadi.

Amaliy mashg'ulotlar shuningdek, harbiy xizmatchilarning tayyorgarlik sifatini baholash, individual kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi.

Amaliy mashg'ulotlar o'quv jarayonining muhim bo'g'ini sifatida bir qator metodik tamoyillarga asoslanishi lozim. Ular quyidagilardan iborat:

▣ **Maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili:** Har bir mashg'ulot ma'lum kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Masalan, jangovar harakatlarni rejalashtirish, qurolni tezkor yig'ish va qismlarga ajratish, favqulodda vaziyatlarga javob berish kabi.

▣ **Bosqichlilik va tizimlilik:** Mashg'ulotlar oddiydan murakkabga, individualdan jamoaga yo'naltirilgan tarzda tashkil etiladi. Bu metodik yondashuv o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini bosqichma-bosqich oshirishga yordam beradi.

▣ **Interaktivlik va simulyatsiya:** Amaliy mashg'ulotlar interaktiv metodlar — rol o'ynash, modellashtirish, virtual simulyatsiyalar yordamida tashkil etilishi zarur. Bu jarayon o'quvchining professional vaziyatlarga to'liq sho'ng'ish imkonini beradi.

▣ **Refleksiya va tahlil:** Har bir mashg'ulot yakunida o'quvchilarning o'z-o'zini baholashi, guruh muhokamasi va metodik tahlil amalga oshirilishi kerak. Bu jarayon xatolar ustida ishlash, keyingi mashg'ulotni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Harbiy ta'limning zamonaviy tendensiyalari ko'plab innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Ulardan eng samaralilari:

▣ **Virtual reallik (VR) texnologiyalari:** Harbiy xizmatchilarni virtual poligonlarda, jangovar maydonlarda va favqulodda holatlarda mashq qildirish uchun foydalaniladi. VR texnologiyalari xavfsiz sharoitda real vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi.

▣ **Kengaytirilgan reallik (AR):** Qurol-yarog'ni boshqarish, nishonga olish kabi mashqlarda qo'llanilib, harbiy xizmatchilarga murakkab harakatlarni vizual ravishda anglashni osonlashtiradi.

▣ **Interaktiv platformalar va e-trening:** Onlayn platformalarda testlar, videodarslar, algoritmik mashqlar orqali nazariy bilimlar amaliyotga mustahkam ulanadi.

▣ **Simulyatorlar (trenajyorlar):** Avtomobil haydash, vertolyot boshqarish, portlash xavfsiz qurol ishlatish kabi vazifalar bo'yicha maxsus simulyatorlardan foydalanish psixomotor ko'nikmalarni kuchaytiradi.

Innovatsion vositalar amaliy mashg'ulotlarning xavfsizligini oshirish, harbiy xizmatchilarning texnik imkoniyatlarga moslashuvchanligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy harbiy xizmat uchun zarur kompetensiyalarni shakllantirishga olib keladi.

Harbiy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish uchun quyidagi metodik model taklif etiladi:

1. Tahliliy-tayyorlov bosqichi: O'qituvchi va instruktorlar mashg'ulot maqsadi, vazifalari va natijalarini aniq belgilaydi. Texnik vositalar, metodik materiallar va simulyatorlar tayyorlanadi.

2. Imitatsion-amaliy bosqich: Real va shartli (simulyatsion) vaziyatlar asosida o'quvchilar mashq qiladi. Guruh va individual mashg'ulotlar uyg'unlashtiriladi.

3. Refleksiya va baholash bosqichi: Mashg'ulot natijalari tahlil qilinadi, muhokamalar amalga oshiriladi, individual va jamoaviy baholash mezonlari qo'llanadi.

4. Takroriy-mustahkamlash bosqichi: Kamchiliklar bartaraf qilinib, mashg'ulotlar turli sharoitlarda takroran amalga oshiriladi.

Ushbu model harbiy xizmatchilarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantirish, jangovar sharoitlarga tayyorlash va kasbiy malakalarini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Harbiy ta'lim tizimida amaliy mashg'ulotlarni metodik jihatdan takomillashtirish bugungi globallashuv, texnologik taraqqiyot va harbiy xavfsizlik sharoitida strategik ahamiyat kasb etadi. Mavzuni chuqur ilmiy o'rganish zarurati bir necha asosiy omillar bilan izohlanadi:

1. Zamonaviy xavfsizlik tahdidlari va harbiy xizmatga qo'yilayotgan yangi talablar. Bugungi kunda zamonaviy harbiy xavfsizlik tahdidlari harbiy xizmatchilarning jangovar tayyorgarligi, operativ fikrlash qobiliyati, raqamli texnologiyalarni egallash darajasiga bevosita bog'liq. Asimmetrik urushlar, gibril tahdidlar, kiberxavfsizlik, dronlar va yuqori texnologiyali qurollar bilan bog'liq operatsiyalar sharoitida harbiy xizmatchilarni amaliyotga tayyorlash doimiy innovatsiyani talab qiladi. Shu boisdan harbiy kasbiy tayyorgarlikda qo'llanilayotgan metodlarni zamonaviy xavf-xatarlarga mos holda qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish dolzarb muammoga aylangan.

2. Amaliyotga yo'naltirilgan kompetensiyalarni rivojlantirish zarurati. Harbiy ta'lim jarayonida nazariy bilimlarning amaliy vaziyatlarda qo'llanilishi muhim omildir. Harbiy xizmatning o'ziga xos xususiyatlari — tezkor qaror qabul qilish, yuqori stress sharoitida samarali faoliyat yuritish, texnologik vositalardan mohirona foydalanish — amaliy mashg'ulotlar orqali shakllanadi. Ammo an'anaviy o'quv-uslubiy yondashuvlar bu jarayonni to'liq ta'minlab bera olmaydi. Demak, ta'lim mazmunini amaliyotga yo'naltirilgan kompetensiyalarga asoslash, shu jumladan interaktiv simulyatsiya, situatsion mashqlar, virtual reallik vositalari orqali o'rgatish zamon talabi hisoblanadi.

3. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi. Raqamli texnologiyalar rivoji ta'lim jarayonining barcha bosqichlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, harbiy oliy ta'lim muassasalarida virtual poligonlar, simulyatorlar, dron boshqaruvi trenerlari, raqamli xaritalash, VR/AR trening vositalari keng qo'llanilmoqda. Bunday vositalardan samarali foydalanish uchun amaliy mashg'ulotlar metodikasini qayta ishlab chiqish, didaktik va metodik materiallarni yangilash, pedagog kadrlar malakasini oshirish talab qilinadi. Bu esa mavzuni ilmiy jihatdan izchil o'rganishni taqozo etadi.

4. Harbiy-pedagogik tadqiqotlarning yetarli emasligi. Harbiy ta'lim sohasida nazariy va amaliy tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasiga oid ilmiy ishlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Xalqaro tajribalar, ilg'or pedagogik

amaliyotlar, zamonaviy texnik vositalar integratsiyasini mahalliy sharoitga moslashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar yetarli emas. Shuning uchun mazkur yo'nalishda fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borish, ilmiy-metodik bazani boyitish zarur.

5. Davlat strategik hujjatlariga muvofiqlik. O'zbekiston Respublikasida 2022–2026 yillarga mo'ljallangan “Harbiy ta’lim tizimini takomillashtirish konsepsiyasi”da harbiy xizmatchilarni zamonaviy tayyorgarlik darajasiga olib chiqish, ta’lim sifatini oshirish, innovatsion metodlarni tatbiq etish alohida belgilangan. Mazkur hujjatlar mavzuni o'rganishning normativ-huquqiy asoslarini yaratadi va amaliy mashg'ulotlar metodikasini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Harbiy kasbiy tayyorgarlik fanlaridan amaliy mashg'ulotlar metodikasini chuqur ilmiy o'rganish zamonaviy harbiy-pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalarni ta'limga integratsiya qilish va milliy xavfsizlik tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

XULOSA

Harbiy kasbiy tayyorgarlik fanlaridan amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish va takomillashtirish zamonaviy harbiy-pedagogik tizimning dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Mazkur tadqiqot davomida amaliy mashg'ulotlarning nazariy asoslari, metodik tamoyillari, innovatsion yondashuvlari va amaliy xususiyatlari chuqur tahlil qilinib, harbiy xizmatchilarda zarur kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda ularning beqiyos o'zni isbotlandi. Amaliy mashg'ulotlar faqatgina texnik yoki taktik ko'nikmalarni emas, balki psixologik barqarorlikni, stressni boshqarish qobiliyatini, jamoaviy harakat va tezkor fikrlashni rivojlantiradi. Bu esa harbiy xizmatning o'ziga xos murakkab sharoitlarida asosiy muvaffaqiyat omillaridan biri sanaladi.

Harbiy oliy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarni metodik jihatdan takomillashtirish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar dolzarbligini ko'rsatdi:

1. Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi – Virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), interaktiv simulyatsion vositalar, raqamli trenerlar va modellashtirish texnologiyalari amaliy tayyorgarlik jarayonini real jangovar sharoitlarga yaqinlashtirish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, xavfsiz, samarali va iqtisodiy jihatdan maqbul o'quv muhitini yaratadi.

2. Metodik yondashuvlarni yangilash – Amaliy mashg'ulotlar tizimlilik, bosqichlilik, kompetensiyaviy yondashuv va refleksiya tamoyillariga asoslangan holda tashkil qilinishi lozim. Bu yondashuv ayniqsa harbiy-pedagogik o'quv jarayonida nazariya va amaliyotning uzviy bog'liq bo'lishini ta'minlaydi.

3. Kadrlar malakasini oshirish – Pedagoglar, instruktorlar va trenerlar zamonaviy o'qitish texnologiyalarini mukammal egallagan bo'lishi talab etiladi. Bu esa muntazam ravishda malaka oshirish dasturlarini joriy etishni zarur qiladi.

4. Normativ-huquqiy asoslarning takomillashtirilishi – Harbiy ta'lim va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda davlat tomonidan belgilangan konsepsiyalar, me'yoriy hujjatlar mazkur jarayonning sifatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotlardan kelib chiqqan holda, amaliy mashg'ulotlarni metodik jihatdan takomillashtirish natijasida harbiy xizmatchilarni zamonaviy xavfsizlik tahdidlariga mos ravishda tayyorlash, ularda professional va shaxsiy fazilatlarini kompleks rivojlantirish

imkoniyati kuchayadi. Shu boisdan, harbiy ta'lim tizimida amaliy mashg'ulotlarni yangicha texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish, o'quv materiallarini raqamlashtirish, reflexiv tahlilni takomillashtirish bugungi kunda muhim strategik vazifa sifatida qaralishi lozim.

Shunday qilib, harbiy kasbiy tayyorgarlik fanlaridan amaliy mashg'ulotlarni takomillashtirish nafaqat zamonaviy o'qitish metodlari rivojiga, balki milliy xavfsizlik tizimining mustahkamlanishiga, yuqori malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy muhim yo'nalishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev, J. (2019). Harbiy ta'lim tizimida amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: "Fan va texnologiya".
2. Aliyev, R. (2021). Simulyatsion texnologiyalar asosida harbiy xizmatchilarni tayyorlash. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Axmedov, Z. (2020). Harbiy psixologiya va stressga moslashuv. Toshkent: "Ma'naviyat".
4. Bozorov, M. (2022). Zamonaviy harbiy-pedagogik texnologiyalar. Qarshi: "Ilm ziyosi".
5. G'aniyev, S. (2021). Harbiy oliy o'quv yurtlarida amaliy mashg'ulotlarni metodik jihatdan takomillashtirish. Buxoro: BuxDU matbaasi.
6. Jo'rayev, A. (2023). Harbiy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda interaktiv yondashuvlar. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
7. Mamatqulov, I. (2020). Harbiy mashg'ulotlarni tashkil etishda trenerlarning o'rni va roli. Farg'ona: "Ilm sarchashmasi".
8. Mirzayev, D. (2022). Harbiy xizmatga moslashuv jarayonida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish. Nukus: Qoraqalpoq DU.
9. Nabiyeu, O. (2018). O'zbekiston harbiy ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: "Yangi asr avlodi".
10. Rasulov, B. (2021). Qurolli Kuchlarda jangovar tayyorgarlikni baholash mezonlari. Toshkent: "Harbiy ilmiy markaz".
11. Shojalilov, H. (2019). Virtual reallik asosida harbiy mashg'ulotlarni tashkil etish. Namangan: NamDU nashriyoti.
12. Sodiqov, K. (2020). Harbiy oliy ta'lim tizimida pedagogik innovatsiyalar. Toshkent: "O'zbekiston".
13. Tojiboyev, F. (2023). Harbiy-pedagogik ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish. Andijon: AndMI.
14. Usmonov, L. (2021). Harbiy mashg'ulotlarda metodik tahlil va refleksiya. Toshkent: "Ilm ziyo".
15. Yo'ldoshev, R. (2022). Harbiy oliy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarni boshqarish tizimi. Toshkent: TIAME nashriyoti.